

України, 1930. - С. 67.

28. ДАЧО. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 1751, арк. 58.
29. Там само. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 1752, арк. 66.
30. Там само. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 1850, арк. 9.
31. Там само. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 711, арк. 4.
32. Там само. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 2017, арк. 44.
33. Бюлетень Прилуцького окружного музею. Прилуки.ю-1929 - № 2, - С. 75.
34. Там само. - С. 81-82.
35. Відділ ДАЧО у м. Ніжині. Ф. Р 61, оп. 1, спр. 1148, арк. 22.
36. Там само. - Ф. Р 61, оп. 1, спр. 6093, арк. 46.
37. ДАЧО. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 1537, арк. 14.
38. Відділ ДАЧО у м. Ніжині. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 666, арк. 66.
39. Там само. - Арк. 28
40. ІР НБУ ім. Вернадського. - Ф. Х, 18091.
41. ДАЧО. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 10, арк. 40.
42. Там само. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 1850, арк. 11.
43. Там само. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 10, арк. 39.
44. Там само. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 723, арк. 107.
45. Красзнавство. - 1994. - № 1-2. - С. 34.
46. Вечерський В. Монастирі Сумщини - осередки мистецького життя. - //Красзнавство. - 1994. - № 1-2. - С. 35.
47. ДАЧО. - Ф. Р 593, оп. 1, спр. 723, арк. 56.
48. Там само. - Ф. Р 600, оп. 1, спр. 376, арк. 142.
49. Там само. - Арк. 17.
50. Дубровський В. Вказана праця. - С. 57.
51. ЗУ УРСР, 1926. № 32-33. - С. 259.
52. Дубровський В. Вказана праця. - С. 58.
53. Там само. - С. 14.

Тамара Демченко

СПИСОК МІЛЦІОНЕРІВ: ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ У ЧЕРНІГОВІ 1905 року

Людство здавна цінувало різні списки, реєстри, каталоги. Вони не просто упорядковували якісь предмети, людей, але й виявляли певні тенденції у розвитку матеріального світу та духовного поступу, сприяли оцінці тих чи інших постатей, шляхом включення їх до певних реєстрів, в цілому систематизували середовище, освоєне або створене людьми у відповідності до вимог тієї чи іншої цивілізації. Скажімо, вдивляючись у списки, які друкувалися на шпальтах преси упродовж останнього століття, можна встановити не тільки те, чим переймалися влада та суспільство в цілому, але й визначити сутність пануючого режиму. Довгі списки вбитих, поранених, тих, хто пропав безвісти, що масово з'явилися на сторінках газет, виявили невдалий для Росії хід Першої світової війни, ближче до початку революції стали друкувати списки дезертирів, потім списки буржуїв, які обкладалися революційною контрибуцією, списки розстріляних у порядку «червоного терору» контрреволюціонерів з тим, щоб через майже півстоліття по тому приступити до оприлюднення списків реабілітованих. А ще ж були списки «підписантів», які продемонстрували наявність опозиції щодо режиму. У цих та багатьох інших різновидах списків вміщується вся українська історія дорадянських та радянських часів. Проте це спостереження, мабуть, стосується всіх історій.

З легкої руки американського кінорежисера С.Спілберга (після виходу на екрани його фільму «Список Шиндлера») слово «список» стало асоціюватися з драматичними сторінками порятунку євреїв у роки Другої світової війни. У такому значенні його вжив наш земляк Г.Курас, який в одній російськомовній газеті Нью-

Йорка вмістив статтю під назвою «Список Шептицького». Глава греко-католицької церкви врятував життя сотням єврейських мешканців Галичини. В особистому помешканні митрополита перехувалися десятки людей. Тепер уже не можна встановити точно, скільки їх протягом всієї окупації перебувало під виглядом ченців і черниць у монастирях ¹. У нинішній Україні ці списки, які набули значення певного символу, поповнилися іменами наших видатних інтелектуалів - діячів науки, включно з провідними українськими істориками, культури, журналістами, які «незалежно від наших політичних поглядів» вирішили об'єднатися, щоб «сказати наше «ні» ксенофобії, й «так» - цивілізованій європейській демократичній перспективі України» ².

Пропонований читачам документ теж являє собою список і має безпосереднє відношення до захисту єврейського населення, хоча насправді історичне значення його виходить за межі вищеокресленої проблеми. У нарисі йтиметься, звичайно, не про події світового масштабу. Проте доля чернігівських міліціонерів - добровольців, які навіть не надіючись одержати дозвіл на зброю, вирішили захищати не тільки майно, але й гідність, і саме життя мешканців Чернігова єврейського походження, теж достатньо драматична. Ми вже писали, що для населення порівняно невеликого міста - губернського центру - події середини та другої половини 1905 року таїли чимало небезпек і навіть трагедій ³. З багатьох міркувань адміністрація не прагнула відновити належний порядок, часто її реакція запізнювалася або ж заходи носили такий характер, що їх важко було розцінити інакше, як провокацію. Чернігівська міська дума, серед більшості гласних якої утвердилася думка, що вони є не тільки представницьким виборним органом, але значною мірою й організаційним центром громадянського опору діям влади і натовпу, взяла на себе реалізацію природного права людей на самозахист перед лицем грізної і реальної небезпеки. У науковій літературі це питання докладно не вивчалось, мемуари та дослідження, в яких аналізується ситуація, що склалася у місті та губернії 1905 року, вже розглядалися у попередніх нарисах.

Для чіткішого розуміння вибухонебезпечності ситуації варто додати, що погромницькі настрої загрожували не тільки євреям. Складається враження, що в ряді випадків було достатньо однієї іскри, щоб спалахнула пожежа. Нашу увагу привернув невеликий сюжет із статті, яка побачила світ у 1913 р. У ньому йшлося про причини і прояви конфлікту між мешканцями двох сіл: «Одночасно з розгромом поміщицьких садиб у Городнянському і Чернігівському повітах, у тій же місцевості відбувся ряд кривавих сутичок між самими селянами...», - писав автор, який сховався за ініціалами А.Ю., - початок цим сутичкам було покладено таким чином. 20-го жовтня, вранці, в селі Куликівці Чернігівського повіту родич місцевої вчительки Овчиннікової, який мешкав у неї, Яків Поляков, отримавши номер газети з височайшим маніфестом від 17-го жовтня, зі згоди учительок Овчиннікової і Чорної, прочитав і роз'яснив його учням в земській школі і потім звелів їм йти додому і кричати «ура». Далі події розвивалися таким чином: вчителька Овчиннікова повідомила про видатну подію свою колегу Марію Бортнікову, яка працювала в сусідньому селі Горбові і запросила її разом з тамтешніми селянами відзначити свято в Куликівці. Між тим далеко не всі жителі останньої поділяли несподівану радість. Посильний, який відносив листа до Горбова, повідомив про це старосту, який поставився вельми несхвально до ініціативи вчительки. «Увечері, коли вже почало темніти, до Куликівки підійшла юрба горбовців чоловік у двісті з червоними прапорами, на одному з них начебто був напис: «Да здравствует свобода и революция». Дехто з куликівців попереджав прибулих горбовців, щоб вони не входили в село, бо їх там приймуть вороже, але горбовці не послухалися і продовжували похід. У цей час у Куликівці ударили в дзвін, натовп куликівців, озброєних сокирами, колами і вилами, кинувся назустріч горбовцям. Коли обидві юрби зішлись, куликівці запитали горбовців про мету їхньої появи. Ті відповіли, що прийшли, мовляв, прочитати маніфест про свободу. Куликівці, видно, сумніваючись в існуванні такого маніфесту, заперечили: «Чому ж нам не читали

маніфесту священник чи пристав?» На це горбовці заявили: «Пристава у нас уже немає, ми всі тепер рівні». В цей час хтось із горбовців вистрілив із револьвера в повітря, і куліківці негайно кинулися бити горбовців. Останні повернули назад, але куліківці продовжували гнати їх і бити. Після цього побоїща на дорозі в село Горбово було знайдено дев'ять чоловік горбовців, побитих так сильно, що не в змозі були рухатися»⁴. Цю подію, застосовуючи тільки традиційний інструментарій, прокоментувати важко. Судячи з усього, між мешканцями двох сусідніх сіл не було ні національних, ні релігійних, ні класових, ні майнових суперечностей, та й збиралися «в гості» нібито з радісного приводу. Але спрацював древній інстинкт страху перед чужим, повна політична темрява, а випадковий постріл викликав криваву, безглузду в прямому розумінні цього слова, бійку. Варто звернути увагу ще на одну обставину: автор постійно вживає слово «натовп». У подіях 1905 р., очевидно, саме юрба, юрма, натовп відігравали головну роль. Цей феномен філософи визначають як групу, «у якій репрезентовано децищу кожного класу. Тому так легко переплутати юрбу з народом, який також включає всі верстви суспільства. Тоді як народ у всіх великих революціях бореться за справжнє представництво, юрба завжди обстоюватиме «сильну особистість», «великого керманіча», - бо юрба ненавидить суспільство, з якого її виключено, разом з парламентом, де її не представлено»⁵. Це, до речі, сказано, про західноєвропейський соціум, суспільство ж Російської імперії відзначалося рисами, які ще більше поглиблювали деструктивний характер натовпу. «Хаотичні умови цієї країни - дуже великої, аби бути керованою, населеної народами без будь-якого досвіду політичної організації, що животіли під незбагненим всевладдям російської бюрократії, - породжували атмосферу анархії та ризику, у якій суперечливі примхи дрібних чиновників і щоденні впливи некомпетентності й непослідовності інспірували філософію, яка вбачала у Випадку справжнього Господаря Життя, щось на зразок прояву Божественного Провидіння»⁶. Теоретично це може слугувати узагальненим поясненням всього, що відбувалося на теренах імперії, включно з дрібними епізодами на зразок описаного вище. Але для представників тогочасної інтелігенції, нечисленного середнього класу, людей, наділених здоровим глуздом, усі ці випадки насильства, грабунків, кривавих бійок створювали нездорову атмосферу страху, у якій важко було дихати, руйнували в зародку сподівання на реформування державного устрою імперії, зрештою загрожували життю і здоров'ю рідних та близьких. Таких прецедентів було чимало. Є.Чикаленко писав у своїх спогадах, що 19 жовтня 1905 р. «пережив стільки, що й повік того не забуду». Цього дня солдати стріляли у його сина та інших студентів, які захищали київських євреїв від погромників. Левко був поранений, ще одного юнака було вбито. Цікаво, що «хулігани» (погромники) самі «покликали салдат». Робилося це посеред міста на Володимирській вулиці, проти Золотих воріт⁷. Ми вже писали, що чернігівський губернатор сам очолив погромників, які прикривалися таким чином не тільки символами духовними (хоругви), знаками верховної влади (портрет царя), але заручилися і прихильністю влади реальної, яка недвозначно виявила своє схвалення їхнім діям.

Відтак міська дума мала своїми противниками не тільки місцевих босяків-хуліганів, але й адміністрацію. Тим більше її членам додають честі подальші, певною мірою, відчайдушні кроки у справі створення міліції.

Безумовно, що першим поштовхом стали безвідповідальні дії загону козаків, який напав на людей у центрі міста 18 червня. Серед потерпілих були й гласні думи. Тільки завдяки щасливому збігові обставин нікого не вбили і не покалічили. Влада, зіткнувшись з обуренням міських жителів, умила руки. Тоді 22 червня 1905 р. гласні Чернігівської думи ухвалили пропозицію М.Пухтинського про створення міської міліції і питання про це вирішили передати у спеціально створену комісію⁸. Щоб продемонструвати атмосферу, в якій проходили засідання думи, варто оприлюднити зафіксований у журналі протоколів епізод: несподівано на площі почувлися крики, які було сприйняті як новий напад козаків «на публіку»⁹. На цей

раз тривога виявилася фальшивою, але, звичайно, ні «публіка», яка уважно стежила за роботою думи, ні гласні не могли почувати себе в безпеці. Стан непевності у місті досяг свого апогею наприкінці жовтня. Після засідання Думи 24 жовтня міський голова М.Рудін «виїхав з міста лікуватися», і головування перейшло до старшого члена управи В.Харченка¹⁰. Першим питанням порядку денного засідання 27 жовтня поставили доповідь комісії про міську міліцію. Доповіді передувало оприлюднення «роз'яснення» губернатора, що «Чернігів у достатній мірі забезпечений військами, доказом чому служить спокій останніх чотирьох днів і крім того на посилення охорони йдуть драгуни». На думку керівника губернії, питання про утворення міліції не входить до кола компетенції міського управління, і тому він вважав, що «обговорення його на сьогоднішньому засіданні Думи є цілком зайвим»¹¹.

Проте пряма заборона з мало прихованою погрозою однак не справила особливого враження на гласних, які просто взяли до відома губернаторську настанову і заходилися слухати доповідь комісії. У документі було насамперед роз'яснено, що означає це незвичне для слуху тодішніх обивателів слово: «Міліція в точному значенні слова є народне ополчення, яке збирається під час війни, за мирного часу існують лише незначні її кадри; на таких засадах міліція існує в Швейцарії і Північно-Американських Сполучених Штатах. Коли піднімалося питання про запровадження міської міліції у нас в Чернігові й інших містах, то малось на увазі не народне військо, а народна охорона особистої і майнової безпеки городян, на противагу поліції і козакам, які допускали насильства над обивателями, котрі боролися за свободу». Крім того, у проекті вказувалося на «слабкість поліції, почасти потурання її при погромах». Тому управа хотіла перебрати на себе керівництво поліцією, яка повинна складатися із вільнонайманих службовців і чинів, котрі б несли поліцейську службу постійно. «Міліція ж буде складатися із волонтерів-добровольців, підпорядкованих спеціально вибраному начальнику»¹². Міліціонерів будуть закликати на службу «у надзвичайних випадках для охорони безпеки і порядку, коли штат поліції виявиться недостатнім». Подібні ситуації могли виникнути в ході народних заворушень, підпалів, грабунків, «скупчення великих народних мас в період військового набору, ярмарків і т. н.». Службу міліціонери мають нести безплатно, управа повинна потратитися тільки на їхнє озброєння і, якщо визнають за доцільне, на уніформу. Поліція і міліція повинні узгоджувати свої дії. При умові, що передача поліції у підпорядкування місту не відбудеться, перша залишиться органом центральної влади, а друга відповідно - «місцевої автономної влади»¹³. Це були тільки попередні прикидки, в яких окреслювалися загальні засади формування міліції.

Природно, що гласні добре розуміли, що рухатися далі без дозволу вищих інстанцій (місцеві вже висловили своє незадоволення та й в будь-якому випадку не взяли б на себе відповідальність за таку ініціативу), неможливо. Проте їх підштовхувала до рішучих вчинків та вкрай небезпечна ситуація, яка склалася у місті після проголошення Маніфесту 17 жовтня. Відтак на момент оприлюднення доповіді комісії уже існували і постанови спеціальної наради, що засідала 24 жовтня під головуванням І.Соколовського. Це були репрезентативні збори в кількості 130 чоловік, куди входили не тільки гласні міської думи, земці та авторитетні громадські діячі, але й просто громадяни, які відчували потребу в конкретній дії. Тож нічого дивного немає в тому, що дума зажадала вислухати і звіт про роботу цієї наради¹⁴. Ухвали останньої зводилися до наступних семи пунктів: 1) визнання необхідності організації, підпорядкованої думі, оборони від погромів; 2) учасники мають бути не молодші 21 року і не студенти; 3) вони мають бути озброєними; 4) зброя повинна бути як холодна, так і вогнепальна; 5) охорона повинна складатися виключно з осіб християнського віросповідання; 6) учасники повинні мати форму або значки, які б вирізняли їх; 7) просити думу віддрукувати оголошення про організацію в місті охорони від погромів і поширити його як у місті, так і в навколишніх селах¹⁵. Впадає в око певне розходження у тексті, підготовленому комісією, і резолюціями

наради. Перший носить теоретичний характер, тут переважають побажання і врахування віддалених перспектив, у другому випадку йдеться про негайну реакцію на зло, що вже сталося, при повній відсутності гарантій його повторення. Тому гласні у своїх виступах більше брали до уваги постанови наради. До того ж вони не могли не враховувати і ситуацію в повітах. Так, М.Пухтинський запропонував назвати охорону «караулом» або якимось інакше, але негайно виділити кошти на неї і розпочати переговори з командиром полку про спільні дії в передмістях і не припиняти засідань, поки питання не буде вирішене¹⁶. Обговорення конкретної пропозиції набуло характеру, як це водилося майже на кожному засіданні у 1905 р., бурхливої дискусії. Для нас було б дуже цікаво дізнатися, як аргументували відмову особам іудейського віросповідання у праві записуватися до міліції. Проте в журналі про це не згадується жодним словом. Можна тільки здогадуватися, що таким чином намагалися вибити зброю з рук адміністрації та чорної сотні, які стояли на відверто антисемітських позиціях. Натомість найзапекліші суперечки викликало питання про озброєння охорони. П.Добровольський заявив, що він підтримує всі пропозиції І.Соколовського, окрім права на зброю: «Ми маємо приклади беззбройної охорони: в Одесі студенти арештували 300 хуліганів, у Полтаві гласні на чолі з Короленком захистили городян. Він переконаний, що витрати на озброєння не продуктивна трата, а потім і хулігани подбають про озброєння колами і ломами, награбованим в магазині Фейгіна»¹⁷. Такої ж позиції дотримувалися і А.Верзилов, О.Сац, сам І.Соколовський¹⁸, не кажучи вже про представників правих і тих, кого можна назвати «болотом». Так, О.Митаревський зазначив, що при наявності зброї можуть трапитися нещасні випадки¹⁹. З полум'яною промовою проти даних аргументів виступив М.Пухтинський: «Не озброєна охорона не може зустріти перешкод, але це вже фікція. В.Одесі студенти були озброєні і належали до бойової дружини. Не може виникнути конфлікт між адміністрацією і озброєними громадянами конституційної держави. Карний закон погрожує покаранням за ненадання допомоги. Про моральний вплив не може бути й мови на людину, яка втратила образ і подобу: у Черлунчакевича дві кульові рани, пошкодження [шкірних] покривів на голові. Зі словами морального впливу треба було звертатися раніше: Ви втратили момент». Його підтримав і В.Селюк, який заявив, що «неозброєна охорона - дивний спосіб відкласти питання»²⁰. Зрештою дума ухвалила: 1) доклад комісії про міліцію прийняти; 2) визнати необхідність негайної організації поки що не озброєної охорони; 3) вступити в зносини з губернською адміністрацією про озброєння²¹. Безпосередню роботу по організації міліції доручили впливовим громадським діячам, але не гласним думи І.М.Соколовському, Гр.Я.Селюку і В.М.Полторацькому²². Крім того, дума прислухалася до застереження В.Хижнякова, який повідомив про чутки щодо погрому, який «готується на завтра», і запропонував направити до губернатора депутацію гласних з проханням посилити охорону доріг, які ведуть до міста. Не позбавлене слухності і його зауваження щодо місцевої преси: «Сьогодні в Губернских ведомостях ми читаємо, що в різних містах і повітах губернії погроми і грабунки, а військ недостатньо. Це друкарська помилка. Якщо військ немає, значить, ступай сміло. Треба від Думи просити, щоб було пояснення»²³.

Проте, і в цьому полягає головна різниця між позицією думи і губернатора, останнього значно менше цікавила доля довіреного йому населення, зате особливий інтерес викликав список осіб, котрі посміли записатися до міліції. За підписом Хвостова і неодмінного члена Чернігівського губернського присутствія Боголюбова²⁴ до управи 19 листопада надійшов припис: «зараз же надати мені список осіб, котрі записалися міліціонерами»²⁵. Відповідь управи за підписами В.Харченка, міського секретаря і А.Верзилова і в/о діловода П.Добровольського датована аж 29 листопада. Дуже обережно вони пояснюють, що «списку осіб, які записалися міліціонерами, в Управі немає, бо ніхто і не брав на себе організації міліції; є список осіб, «які бажають брати участь в охороні населення м. Чернігова від погромів і зобов'язуються виконувати накази того начальника охорони, який

буде обраний Думою». Але оскільки дума такого начальника не обрала і саме питання про охорону в ній коливалося (дума заперечувала озброєну охорону і схилилася на бік неозброєної), то й цей список не одержав на практиці ніякого застосування»²⁶. Зрозуміло, що таким чином, вищеназвані особи не просто намагалися применшити значення своїх постанов, але й відвести губернаторський гнів від людей, котрі не побоялися поставити свої прізвища у документі, який не був узгоджений з владою, більше того, йшов у розріз із прямою забороною. Проте губернатор виявив настирливість, знову вимагаючи список у запиті від 10 грудня²⁷.

Завдячуючи його непохитному бажанню виявити поіменно «зловмисників», ми змогли дізнатися прізвища людей, котрі не побажали бути натовпом, жити, як усі, не виділятися із загальної маси.

Управа стільки могла затягувала час і передала список тільки 23 грудня за підписом все тих же осіб і з формулюванням, яке було подане у листі управи від 29 листопада. Подаємо прізвища так, як вони записані у документі, без будь-яких скорочень і виправлень. Особи іудейського віросповідання не були викреслені зі списку, проти їхніх прізвищ поставлено знак «-» (мінус). Про вік майбутніх мільйонерів дізнатися неможливо. Важко сказати, чи до списку ввійшли особи, яким не виповнився 21 рік, та студенти чи ні, бо тільки у двох випадках є вказівка на навчання добровольців:

1. Соколовський Іван Миколайович, Стриженська, буд. 1.
2. Свечин Олексій Олександрович, Смоленська, влас[ний].
3. Вербицький Федір Миколайович, Олександрівська, буд. Свечнікова.
4. В.П.Косменко-Загорський, Олександрівська, № 16.
5. В'ячеслав Нос, Воздвиженська, буд. навпроти Пухт[инських].
6. Галімський Микола Костянтинович, Громадська бібліотека.
7. Лайко Гр., Богуславська вул., буд. Селяка.
8. Вороний Микола Кіндратович, Вознесенська, буд. Васютинського.
9. Смірнов Г.А., Шосейна, буд. Безкоровайного.
10. Лобасов Микола Романович, Губернська земс[ька]управа.
11. Примаченко Федір Вас[ильович], Статист[ичне] бюро.
12. Тарковський Олексій Йосипович, Сретенська, буд. Глебовського.
13. Д.Іванов, Набережна, буд. Лисенка.
14. Мглінцев, Троїцька вул., буд. Власка.
15. А.А.Кривцов, Богуславська, буд. Масленникових.
16. Грасс, Смоленська вул., буд. Губернського земства.
17. Тржемеський, Реміснича вул., буд. Суспи.
18. Науменко, готель «Марсель».
19. Ілля Абрамович Мачерет, пом[ічник] прис[яжного] повір[еного], влас[ний] д[ім] коло театру.
20. Добровольський Євг[ен] Пант. [?], Стриженська, буд 5.
21. – Поляков, Олександрівська, буд. Овчиннікова.
22. – Колесник Сергій Митроф[анович], ст[анція] Ріпки, с. В.Осянки (можна повідомити через к[онттору] диліжансів).
23. – Мазін Давид, Театральна площа, буд. Х.Мачерета.
24. – Рицлін Єфім Ізраїлев, Петербурзька, будинок Саца.
25. – Нікритін Мендель, Театральна площа, буд. Бермана.
26. – Йофе Соломон Іосіфов, ріг Шосейної і Боговяленської.
27. – Зак Ізраїль Беркович, Воскресенська, буд. Яковенка.
28. – Гальперштайн Іосиф, П'ятницька, буд. Кулешової.
29. – Сафраї Арон Самуїлович, будинок Гамбурга, Мстиславська.
30. Кизим Ф. Петр[ович], Лугова, Лісковиця, влас[ний] будинок.
31. А.П.Шелухін, Смоленська, Губ[ернське] земство.
32. – А.М.Утевський, Ольжинська, буд. Панаїоті.
33. А.Г.Божко-Божинський, Смоленська, буд. Губ[ернського] земства.
34. Г.Т.Дубінін, Троїцька вул., буд. Гагаріна.

35. – Гарелік Айзік Меєров, будинок Селюка.
36. Гаврилов Борис Михайлович, (студент), Підмонастирська, будинок Маркевича.
37. Панархаєв Віктор Олександрович. Борисоглібська, буд. Неговської.
38. Бодаєв Михайло Микитович, Шосейна вулиця.
39. – Цитльонок Шевель Хаїмович, Набережна, буд. Цитльонок.
40. – Каганов Ісаак Гіллєв.
41. – Толкачніков Рувім Абрамович, Богоявленська, буд. Корсакова.
42. – Файбусович Данило, Богоявленська. буд. Корсакова.
43. – Рохман Кіплун, Богоявленська, буд. Товбина.
44. Руденок Микола, Шосейна, Книжк[овий] скл[ад] земства.
45. Селоков Сергій Сергійович, Єлецька, буд. Фіалковської.
- 46 Щепорцов Спиридон Лазарович, Святославська, буд. 25.
47. Василевський Олександр, Смоленська вул, буд. Губ[ернського] земства.
48. Пухтинський Костянтин Дем'янович, Воздвиженська, буд. Шугаєвського.
49. Москалець Данило Митрофанов, учень Фельд[шерської] школи.
50. – Вольф Мойсей, Сіверянська, буд. 21.
- 51 Михайлов Григорій Павлович, Богоявленська, буд. Веселої.
52. Сіманцов Григорій, Миколаївська вул, буд. Веселої.
53. – Фрідкін Ісаак Мордухович, Шосейна, буд. Фрідкіна.
54. – Голубов Файбус Абрамович, будинок Щелкановцева, квар[тира] Голубова.
55. Акуленко Сергій, П'ятницька, буд. Каганова і кв. Каганова.
56. Каллаш Федір Володимирович, Миколаївська, буд. Куліша.
57. Мойсюк Корнелій Корнелійович, Воздвиженська, буд. Трофимова.
58. Кроковський Станіслав Андрійович, Стриженська, буд. № 13.
59. Пустосмехов Павло Пилипович, Міський банк.
60. – Камінський Федір Іванович, Глібовщина, власний буд.
61. Гойденко Стефан Юхимович, Магазин Тов[ариства] споживачів.
62. – Смулянський Йосиф Сімхович, будинок Мачерета.
63. Ващенко Юхим Прокопович, магазин комп[анії] Зінгера.
65. Аршавицький Володимир Максимович, Підвальна, буд. Давидовича.
66. Лукаш Іван Савельєв, Сіверянська, буд. Дорогунцова.
67. Ромашко Андрій Іванович, Миколаївська, буд. Слинька.
68. – Лейкін Нохім Тана Гершов, Троїцька, буд. П.К.Велигоренка.
69. П.В.Коробец, місцевість Кавказ, буд. Кондратенка.
70. Копилов Іван Микитович, Шосейна, буд. Герасименкової.
71. Кранц Даниїл Маркович, Шосе, буд. Герасименкової.
72. Смольський Семен Давидович, І-й Холодний Яр, буд. Царфіна.
73. Черевко Дем'ян Михайлович, Шосейна, № 14.
74. Гордін Залман Вульфів, Сретенська, буд. Гелікмана.
75. – Фрідкін Соломон Євелєв, Шосейна, буд. Мор.[?] Фрідкіна.
76. Гойденко Іван Юхимович, Бульварна, буд. Синюка.
77. Ромас Михайло Антонович.
78. Семас Володимир.
79. Павленко Федір²⁸.

У цьому списку ми бачимо відомі імена - Миколу Вороного, представника родини Вербицьких, уже не раз згадуваного О.Свечина, проте більшість волонтерів, очевидно, належала до чернігівської молоді як християнського, так й іудейського віросповідань. Невипадково ж повсюдно по імперії молоді люди - студенти, гімназисти, учні реальних училищ, семінаристи, робітнича молодь - склали кістяк загонів самооборони, робітничих дружин тощо. Тому, швидше за все, їх намагалися вберегти члени управи. Справді, Ф.Вербицький, хоча офіційно й не перебував під наглядом поліції, але всі його «гріхи» були їй добре і давно відомі²⁹, боялися, що О.Свечину могло загрожувати щось більше, ніж «догана» від імператора, теж було б наївно³⁰. Юнакам же могли поламати життя. З іншого боку, до списку не потрапив

А.Верзилов, який запевняв гласних, що він «теж записався»³¹. Отож могли ще когось не вписати. Неправильно думати, що всі, хто поставили свої прізвища у цьому списку, були справжніми революціонерами, лицарями справедливості і взірцем моральної чистоти. Очевидно, що на багатьох вплинула загальна атмосфера піднесення, сподівань на близьку і жадану свободу. Були в цьому списку і негідники. Так, Р.Толкачников був викритий у 1917 р. як жандармський секретний співробітник, оприлюднили навіть суму, яку він одержував за свої послуги, - 45 рублів щомісячно³². Але не варто закривати очі й на інше - для переважної більшості це був свідомий вольовий акт, вияв громадянської позиції.

Власне, сама по собі ідея створення міліції (точніше, загону самооборони) не була такою вже нездійсненою. У багатьох містах загони діяли, і про це дуже добре знали гласні думи. На засіданні 2-ого листопада про це говорили і М.Пухтинський і В.Хижняков. Вони називали Київ, Харків, Петербург³³. Проте даний перелік міст явно свідчить не на користь Чернігова: то - великі міста, з потужною промисловістю, численними навчальними закладами, розвинутим середнім класом, активним громадським життям. Всього цього бракувало Чернігову, з думкою мешканців якого столична влада не дуже й рахувалася. Гласні були ображені - вони надіслали телеграму прем'єр-міністрові С.Вітте, а відповідь одержали від завідувача політичною частиною МВС Рачковського. Природно, що передача поліції у підпорядкування міській думі і створення міліції були заборонені³⁴. Влада могла святкувати перемогу, але все ж таки недаремно губернатор домагався, щоб йому надали список міліціонерів, які так ніколи й не змогли розгорнути свою діяльність. Очевидно, справа в принципі. Список - це крок у напрямку організованого руху. Влада значно менше боялася натовпу, бо знала засоби впливу на нього. Люди, які відверто демонстрували свою волю до об'єднання поза схваленням і навіть всупереч прямій забороні «начальства», виглядали в очах останнього небезпечнішими за відкритих бунтівників. З іншого боку, список - ознака громадянської зрілості чернігівських мешканців, він показує, як вони поступово долали межу, котра відділяє обивателів від громадян, - пряма участь у самоуправлінні і самообороні. Ідея, що народилася в стінах міської думи, впала на сприятливий ґрунт і реалізувалася у спробу створити озброєний загін, який би підпорядковувався органу самоуправління.

Джерела та література:

1. Курас Г. Список Шептицького // Русский базар (Нью-Йорк) - 2000. - 30 ноября - 6 декабря. - Ч. 49. - С. 36.
2. Проти ксенофобії, за європейську Україну: Заява української інтелігенції // Критика. - 2005. - Ч. 6 (92). - С. 32.
3. Див.: Демченко Т. Чернігівська міська дума у 1905 році // Сіверянський літопис. - 2005. - № 6.
4. А.Ю. Крестьянские беспорядки в Черниговской губернии в 1905 году // Исторический вестник: историко-литературный журнал. - 1913. - июнь. - С. 868 - 869.
5. Арендт Х. Джерела тоталітаризму / Пер. з англ. - К., 2002. - С. 145.
6. Там само. - С. 295.
7. Чикаленко Є. Спогади. 1861 - 1907. - Нью-Йорк, 1955. - С. 434 - 435.
8. Державний архів Чернігівської області (далі - ДАЧО). - Ф.145. - Оп. 3. - Спр. 1515. - Арк. 147в
9. Там само. - Арк. 150.
10. Там само. - Арк. 351 зв.
11. Там само.
12. Там само. - Арк. 352.
13. Там само. - Арк. 352 зв.
14. Там само.
15. Там само. - Арк. 353.
16. Там само. - Арк. 354.
17. Там само.
18. Там само. - Арк. 354 зв., 355.
19. Там само. - Арк. 355 зв.
20. Там само. - Арк. 355, 355 зв.
21. Там само. - Арк. 356 зв.
22. Там само. - Арк. 357.

23. Там само.
 24. Див. про них: Демченко Т. Назв. праця. - С. 28 - 30.
 25. ДАЧО. - Ф.145. - Оп. 3. - Спр. 1515. - Арк. 350 зв.
 26. Там само. - Арк. 359.
 27. Там само. - Арк. 360.
 28. Там само. - Арк. 362, 362 зв., 363.
 29. ДАЧО. - Ф. 145. - Оп. 2. - Спр. 1165. - Арк. 103 зв., 104.
 30. Члены Государственной Думы первого, второго и третьего созыва // Энциклопедический словарь Гранат (Русского библиографического института Гранат). - 13-е изд. - М., [Б.г.]. - Т.17. - С. 217.
 31. ДАЧО. - Ф.145. - Оп. 3. - Спр. 1515. - Арк. 354 зв.
 32. Черниговская земская газета. - 1917. - 31 марта - 4 апреля. - С. 2.
 33. ДАЧО. - Ф.145. - Оп. 3. - Спр. 1515. - Арк. 374 зв.
 34. Там само. - Арк. 374.
-

Олександр Компанець, Валентин Коновальчук

КОНЦЕПЦІЯ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Як відомо, демократія неможлива без громадянського суспільства. Ця аксіома навіть не потребує підтвердження, оскільки була доведена часом, обґрунтована суспільними процесами, які мали місце у світі. Зрозуміло і те, що головним завданням громадянського суспільства є насамперед захист і відстоювання власних, а отже, суспільних інтересів. Основою його діяльності є перш за все відстоювання суспільних прав і свобод. Щоб кожна людина могла відчувати себе вільним громадянином своєї країни.

Власне, кожна держава має бути зацікавлена у створенні, всебічному розширенні і поглибленні громадянського суспільства, якщо воно прагне до задоволення потреб громадян, а також до власної адаптації в загальнолюдський цивілізований процес. Для держави у такому випадку стає життєво необхідним всебічний розвиток усіх елементів громадянського суспільства. Тобто держава має першочергово дбати про те, щоб її суспільство відповідало найвищому рівню світової цивілізації. Вона має слідувати, щоб відбувалося задоволення насамперед інтересів і потреб громадян, дотримувалася громадянський мир на основі дії прийнятих державою законів. Загальнолюдські цінності мають виступати в усіх сферах суспільного життя з урахуванням фактора соціальної відповідальності.

Держава не повинна стати чимось, що виступає на протигагу громадянському суспільству. Краще було б говорити про те, що держава повинна стати тим середовищем, у якому громадянське суспільство мало б своє відображення і подальший розвиток. Адже держава і є утворенням, котре повинне задовольняти потреби та інтереси суспільства, груп, а також окремих осіб. Базою цього утворення повинна стати реальна законодавча база, яка не має суперечностей із реальним станом справ всередині країни, оскільки такі суперечності можуть стати причиною розвитку конфліктів всередині суспільства. З цього випливає, що законодавство має враховувати конкретні ситуації, необхідні для формування громадянського суспільства.

Визначення суті громадянського суспільства має дуже важливе значення. Саме поняття не містить чітко встановлених рис. Проте необхідно розуміти, що громадянське суспільство не є чимось таким, що пов'язане з якимись державними інститутами або сукупністю таких інститутів. Воно існує у державі і покликане забезпечувати захист інтересів, прав і свобод громадян цієї держави. Громадянське суспільство, беззаперечно, є основою демократії. Воно вносить у політичне життя ідею звільнення особи від будь-якої форми пригноблення державою гідності її